

4183

۵۰۰
-
۵۰۴
کتاب

علم هرمنوتیک

پژوهشی توصیفی تحلیلی در مسایل هرمنوتیک از دیدگاه متفکران غربی و اسلامی

علی ربانی گلپایگانی

سرشناسه : ربانی گلپایگانی، علی، ۱۳۳۴ - Rabbâni Golpayagân, Ali
عنوان و نام پدیدآور : علم هرمنوتیک: (پژوهشی توصیفی- تحلیلی در مسائل هرمنوتیک از دیدگاه متفکران غربی و اسلامی) / علی ربانی گلپایگانی.

مشخصات نشر : قم: نشر رائد، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری : ۵۰۴ ص.

شابک : 978-600-95788-8-7

وضعیت فهرست نویسی : فیا

یادداشت : واژه‌نامه - کتابنامه - نمایه

موضوع : هرمنوتیک -- Hermeneutics

موضوع : تأویل

Hermeneutics-- Religious aspects -- Islam : موضوع

موضوع : هرمنوتیک - مطالعات تطبیقی

Hermeneutics -- Comparative studies : موضوع

موضوع : هرمنوتیک - پرسش‌ها و پاسخ‌ها

Hermeneutics -- Questions and answers : موضوع

رده بندی کتب : BD۴۹

رده بندی دیوبی : ۱۲۱/۶۸

شماره کتابشناسی ملی : ۵۸۱۷۸۷۳

نام کتاب: علم هرمنوتیک
مؤلف: علی ربانی گلپایگانی
ناشر: رائد
نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۸ / قم
تیراژ: ۱۰۰ نسخه
طرح جلد: حسن حجتی راده
صفحه آرا: عطاه‌اله نصرتی
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۷۸۸-۸-۷

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

مرکز پخش: انتشارات رائد: قم: ۰۹۱۹۷۴۶۳۱۳۳ - ۰۲۵۳۲۸۱۲۹۰۰

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۹
بخش اول: بحث‌های مقدماتی.....	۲۷
فصل اول: تعریف هرمنوتیک.....	۲۷
واژه‌شناسی.....	۲۷
وجوه سه‌گانه هرمنوتیک.....	۲۸
الف) گفتن و بیان کردن.....	۲۸
ب) توضیح و تبیین.....	۲۹
ج) ترجمه کردن.....	۳۰
تعریف هرمنوتیک.....	۳۱
هرمنوتیک و دانش‌های همگن.....	۳۲
۱. هرمنوتیک و معرفت‌شناسی.....	۳۲
۲. هرمنوتیک و منطق.....	۳۳
۳. هرمنوتیک و روش‌شناسی.....	۳۴
۴. هرمنوتیک و زبان‌شناسی.....	۳۴
نکته پایانی.....	۳۵
خلاصه.....	۳۶
خودآزمایی.....	۳۷
فصل دوم: پیشینه، اسباب پیدایش هرمنوتیک.....	۳۹
پیشینه هرمنوتیک.....	۳۹

۴۱	هرمنوتیک خاص
۴۳	هرمنوتیک عام
۴۴	اسباب و زمینه‌ها
۴۴	۱. جنبش اصلاحات دینی
۴۵	۲. نهضت روشنگری
۴۷	خلاصه
۴۹	خودآزمایی
۵۳	بخش دهم: هرمنوتیک کلاسیک
۵۳	فصل اول: شالیرماخر و هرمنوتیک کلاسیک
۵۳	مقدمه
۵۵	گفتار اول: چیستی و رسالت هرمنوتیک
۵۷	خلاصه
۵۹	خودآزمایی
۶۱	گفتار دوم: دورکن زبانی و روان‌شناختی در هرمنوتیک
۶۶	ارزیابی
۶۹	خلاصه
۷۲	خودآزمایی
۷۳	گفتار سوم: دور هرمنوتیکی و پیش‌فهم
۷۳	۱. دور هرمنوتیکی
۷۴	۲. پیش‌فهم
۷۶	ارزیابی

۷۸	 خلاصه
۸۰	 خودآزمایی
۸۱	 فصل دوم: دیلتای وهرمنوتیک کلاسیک
۸۱	 مقدمه
۸۳	 گفتار اول: چستی ورسالت هرمنوتیک
۸۷	 خلاصه
۸۹	 خودآزمایی
۹۱	 گفتار دوم: فن بقولات پیشینی درهرمنوتیک
۹۲	 ارزیابی
۹۵	 خلاصه
۹۶	 خودآزمایی
۹۷	 گفتار سوم: چستی و نسبیت فهم
۹۷	 چستی فهم
۹۸	 نسبیت فهم
۱۰۰	 ارزیابی
۱۰۲	 خلاصه
۱۰۴	 خودآزمایی
۱۰۵	 گفتار چهارم: روان شناسی فهم
۱۰۶	 نقد و نظر
۱۰۸	 خلاصه
۱۱۰	 خودآزمایی

گفتار پنجم: چالش تاریخ‌مندی انسان و عینی‌گرایی در هرمنوتیک ۱۱۱

عینی‌گرایی در هرمنوتیک ۱۱۱

تاریخ‌مندی انسان و نسبیت معنا ۱۱۳

دیدگاه‌ها ۱۱۵

ارزیابی ۱۱۶

۱. نگرش افراطی در تاریخی‌نگری ۱۱۶

۲. تمایلات و گرایش‌های فطری انسان ۱۱۷

۳. ضرورت و معیار جهان‌بینی ۱۱۸

۴. وحدت ساختار متن و معنا ۱۱۹

۵. دو عصر ثابت و متحول در تشریع و حیانی ۱۲۰

۶. گونه‌های معناداری و بی‌معنایی زندگی ۱۲۲

داوری نهایی ۱۲۶

خلاصه ۱۲۷

خودآزمایی ۱۳۰

گفتار ششم: دیلتای و دور هرمنوتیکی ۱۳۱

همانندی دور هرمنوتیکی با قانون مفاهمه ۱۳۲

پاسخ به یک اشکال ۱۳۳

خلاصه ۱۳۵

خودآزمایی ۱۳۷

بخش سوم: هرمنوتیک مدرن یا فلسفی ۱۴۱

فصل اول: مارتین هایدگر و هرمنوتیک فلسفی ۱۴۱

مقدمه ۱۴۱

گفتار اول: اندیشه‌های هرمنوتیکی و فلسفی هایدگر..... ۱۴۵

۱. تحول در هرمنوتیک، از روش‌شناسی به هستی‌شناسی ۱۴۵
۲. جایگاه فهم در اندیشه هایدگر ۱۴۷
۳. اصالت وجود در انسان ۱۴۹
۴. پویایی وجود و فهم انسان ۱۵۰
۵. پیش‌ساخته فهم ۱۵۰
۶. نتایج هرمنوتیکی اصول پیشین ۱۵۱
- خلاصه ۱۵۳
- خودآزمایی ۱۵۵

گفتار دوم: ارزیابی و نقد اندیشه‌های هرمنوتیکی هایدگر..... ۱۵۷

۱. تقدم فهم بر معرفت ۱۵۷
۲. ماهیت انسان و دیگر موجودات ۱۵۹
۳. نسبی و ناکامل بودن فهم ۱۶۱
- اصل علیّت و تحول عمومی معرفت ۱۶۲
- نقد ۱۶۳
- اشکال ۱۶۴
- پاسخ ۱۶۴
۴. زمانمندی و تحول فهم ۱۶۴
- تکامل علم به کدام معنا؟ ۱۶۵
- اشکال ۱۶۷
- پاسخ ۱۶۷
۵. پیش‌فرض‌های فهم ۱۶۷
- دو نکته راهگشا ۱۶۹

۱۶۹..... (الف) پیش فرض‌های مشترک و ثابت

۱۷۰..... (ب) خود براندازی نسبی‌گرایی مطلق

۱۷۱..... خلاصه

۱۷۳..... خودآزمایی

فصل دوم: هرمنوتیک فلسفی در اندیشه گادامر..... ۱۷۵

۱۷۵..... مقدمه

گفتار اول: درباره فهم و رسالت هرمنوتیک..... ۱۷۹

۱۷۹..... (الف) درباره فهم

۱۷۹..... ۱. چستی فهم

۱۸۰..... ۲. فهم شناختاری و فهم تفسیری

۱۸۱..... ۳. سویه کاربردی فهم

۱۸۲..... ۴. تاریخ‌مندی فهم

۱۸۳..... (ب) رسالت هرمنوتیک

۱۸۵..... ارزیابی

۱۸۷..... خلاصه

۱۹۰..... خودآزمایی

گفتار دوم: زبانی بودن فهم..... ۱۹۱

۱۹۱..... ۱. نفی ابزارانگاری در زبان

۱۹۲..... ۲. رابطه زبان با دارای جهان بودن انسان

۱۹۳..... ۳. رابطه زبان با ادغام افق مفسر و متن

۱۹۳..... ۴. زبانی بودن سنت به عنوان موضوع فهم

۱۹۴..... ۵. همانندی زبان با خرد در تحقق فهم

۱۹۵..... ارزیابی

۱۹۸.....	خلاصه
۲۰۱.....	خودآزمایی
۲۰۳.....	گفتار سوم: منطق و سازوکار فهم
۲۰۳.....	۱. تحقق فهم بر اساس منطق گفت و گو
۲۰۴.....	۲. تحقق فهم از طریق ادغام افق معنایی متن و مفسر
۲۰۵.....	۳. فهمیدن متن و هم عصری آن با مفسر
۲۰۶.....	ارزیابی
۲۰۶.....	۱. نسبت مفسر با متن
۲۰۹.....	۲. تفسیر عصری متن
۲۱۵.....	خلاصه
۲۱۸.....	خودآزمایی
۲۱۹.....	گفتار چهارم: پیش داوری و فهم
۲۱۹.....	۱. معنای پیش داوری
۲۲۱.....	۲. دوری بودن فهم و پیش داوری
۲۲۲.....	۳. سنت و پیش داوری
۲۲۳.....	۴. پرسشگری و پیش داوری
۲۲۴.....	۵. خطاپذیری پیش داوری ها
۲۲۵.....	۶. فاصله زمانی و اصلاح پیش داوری ها
۲۲۶.....	ارزیابی
۲۲۶.....	۱. گونه ها و کارکردهای پیش فهم
۲۲۹.....	۲. معیار شناخت پیش فهم های درست
۲۳۰.....	خلاصه
۲۳۴.....	خودآزمایی

فصل سوم: اندیشه‌های هرمنوتیکی پل ریکور ۲۳۵

مقدمه ۲۳۵

تعریف هرمنوتیک ۲۳۶

چیستی متن ۲۳۸

ارتباط متن با مؤلف و مفسر ۲۴۰

دبالکتیک توضیح و ادراک (فهم) ۲۴۳

گستره هرمنوتیک ۲۴۷

تحلیل زبان و هستی‌شناسی هرمنوتیکی ۲۴۸

فهم خوشنن از طریق فهم دیگری ۲۵۰

ارزیابی ۲۵۲

خلاصه ۲۵۶

نتیجه ۲۶۱

خودآزمایی ۲۶۲

بخش چهارم: هرمنوتیک نوکلاسیک ۲۶۵

فصل اول: امیلیوتی و هرمنوتیک نوکلاسیک ۲۶۵

مقدمه ۲۶۵

گفتار اول: عینی‌گرایی در تفسیر: نقد دیدگاه گادامر ۲۶۷

لزوم تفکیک میان دو سویه فهم ۲۶۷

پرهیز از افراط در جنبه کاربردی فهم ۲۶۹

ارزیابی ۲۷۱

خلاصه ۲۷۴

خودآزمایی ۲۷۶

گفتار دوم: اصول وقواعد هرمنوتیکی ۲۷۷

۱. چیستی و سازوکار فهم ۲۷۷
۲. استقلال موضوع تفسیر ۲۷۹
۳. موضوعیت معنا و پیش فهم ۲۸۰
۴. شیوه‌ها یا قالب‌های تفسیری ۲۸۰
۵. اصل تمامیت یا قانون سازگاری معنا ۲۸۱
۶. خبرویت تفسیر ۲۸۲
- ارزیابی ۲۸۳
- خلاصه ۲۸۴
- خودآزمایی ۲۸۷

فصل دوم: اریک هرش و هرمنوتیک نوکلاسیک ۲۸۹

- مقدمه ۲۸۹

گفتار اول: اصول و مبانی فکری و فلسفی ۲۹۳

۱. رئالیسم معنا ۲۹۳
۲. معنا و دلالت: معنای لفظی و غیر لفظی ۲۹۴
۳. وحدت و کثرت در معنای لفظی و غیر لفظی ۲۹۶
۴. فهم و تفسیر ۲۹۹
۵. وحدت فهم و کثرت تفسیر ۳۰۱
۶. رسالت هرمنوتیک ۳۰۲
- نقد پالمر بر هرش ۳۰۴
- ارزیابی ۳۰۵
۷. معیار درستی آزمایی فهم و تفسیر ۳۰۵

۳۰۸..... خلاصه

۳۱۲..... خودآزمایی

۳۱۳..... گفتار دوم: نقدهای هرش بر تاریخی‌گری

۳۱۳..... نقد اول: در آمیختن فهم معنای متن به ارزیابی و تحلیل آن

۳۱۴..... نقد دوم: نداشتن معیاری واحد و ثابت برای درستی آزمایی فهم

۳۱۵..... ارزیابی

۳۱۶..... نقد سوم: تاریخی‌گری و جزم‌اندیشی

۳۱۷..... نقد نقد

۳۱۸..... استدلال گادامر بر تاریخی‌گری و نقد هرش بر وی

۳۱۹..... ارزیابی

۳۲۰..... نقد چهارم: چالش تاریخی‌گرایی در فهم زمان حال

۳۲۱..... ارزیابی

۳۲۳..... ارزیابی

۳۲۳..... نقد پنجم: جدا نساختن فهم از تفسیر

۳۲۵..... پاسخ هوی به هرش

۳۲۷..... حاصل نقدهای هوی بر هرش

۳۲۸..... ارزیابی

۳۳۰..... خلاصه

۳۳۴..... خودآزمایی

۳۳۵..... گفتار سوم: منتقدان و نقد دیدگاه هرش

۳۳۵..... نقد اول: سفسطه سیندرلا یا مصادره به مطلوب

۳۳۸..... ارزیابی

۳۴۰..... نقد دوم: استقلال معنای متن از قصد مؤلف

۳۴۳	وجوه چهارگانه نقد دوم
۳۴۴	ارزیابی
۳۴۸	خلاصه
۳۵۲	خودآزمایی
۳۵۵	بخش پنجم: هرمنوتیک در جهان اسلام
۳۵۵	فصل اول: تفسیر قرآن و پیشینه هرمنوتیک در جهان اسلام
۳۵۵	مقدمه
۳۵۷	چیستی تفسیر
۳۶۰	واژه تفسیر در قرآن
۳۶۲	خلاصه
۳۶۴	خودآزمایی
۳۶۵	فصل دوم: روش‌های تفسیر و برترین روش
۳۶۵	مقدمه
۳۶۵	روش نقلی در تفسیر
۳۶۶	روش اجتهادی در تفسیر
۳۶۸	روش تفسیر قرآن به قرآن
۳۷۴	پرسش
۳۷۴	پاسخ
۳۷۵	پرسش
۳۷۶	پاسخ
۳۷۷	خلاصه
۳۸۱	خودآزمایی

فصل سوم: دانش‌های لازم برای تفسیر قرآن ۳۸۳

مقدمه ۳۸۳

۱. لغت شناسی ۳۸۳

۲. علم تصریف و اشتقاق ۳۸۹

۳. علم نحو، معانی و بیان ۳۹۲

دو نکته مهم ۳۹۵

خلاصه ۴۰۱

خودآزمایی ۴۰۳

فصل چهارم: قریه سیاق و تفسیر قرآن ۴۰۵

مقدمه ۴۰۵

تعریف سیاق ۴۰۶

تعریف مختار ۴۰۹

پیوستگی نزول آیات ۴۰۹

توقیفی بودن ترتیب آیات ۴۱۱

اصالت سیاق ۴۱۲

نکات پایانی ۴۱۴

قاعده سیاق در تفسیر المیزان ۴۱۵

۱. مکی یا مدنی بودن سوره‌ها ۴۱۵

۲. نزول یکجا یا تدریجی سوره‌ها ۴۱۶

۳. ترجیح قرائت‌ها ۴۱۷

۴. مرجع ضمیر ۴۱۸

۵. معنای کلمات ۴۱۹

۶. معانی آیات ۴۲۱

۴۲۴.....	۷. روایات شأن نزول.....
۴۲۵.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۴۲۸.....	خلاصه.....
۴۳۱.....	خودآزمایی.....
۴۳۳.....	فصل پنجم: هرمنوتیک و علم اصول فقه.....
۴۳۳.....	مقدمه.....
۴۳۶.....	اصول و قواعد لفظی.....
۴۳۹.....	تبیین و نکته.....
۴۴۰.....	مصادیق شناسی اصالت ظهور.....
۴۴۰.....	۱. مشتق.....
۴۴۱.....	۲. ماده و صیغه امر.....
۴۴۲.....	گونه‌های وجوب.....
۴۴۴.....	۳. ماده و صیغه نهی.....
۴۴۵.....	۴. دلالت مفهومی.....
۴۵۳.....	الف - دلالت اقتضا.....
۴۵۳.....	ب- دلالت تنبیه.....
۴۵۴.....	ج- دلالت اشاره.....
۴۵۵.....	خلاصه.....
۴۵۸.....	خودآزمایی.....
۴۵۹.....	فصل ششم: بررسی تطبیقی چند قاعده هرمنوتیکی.....
۴۵۹.....	۱. معنا‌گرایی در متن.....
۴۶۲.....	۲. محوریت مؤلف در تفسیر.....
۴۶۵.....	۳. تأویل نحوی و تأویل فنی.....
۴۶۹.....	۴. لایه‌های درونی معنا.....

- ۴۷۰..... ه. تفسیر متن به متن
- ۴۷۲..... خلاصه
- ۴۷۵..... خودآزمایی
- ۴۷۷..... کتاب نامه
- ۴۸۲..... نمایه آیات
- ۴۸۷..... نمایه روایات
- ۴۸۹..... نمایه اصطلاحات
- ۴۹۷..... نمایه اعلام
- ۵۰۱..... نمایه اماکن
- ۵۰۲..... نمایه کتابها

پیش‌گفتار

در میان ویژگی‌های روحی انسان، تفکر و تفهّم، جایگاه ویژه‌ای دارد. منشأ و خاستگاه این ویژگی، حس کنجکاوی و حقیقت‌جویی است که از منظر روان‌شناسان یکی از ابعاد اصیل روح و روان انسان به‌شمار می‌رود. شواهد استقرایی و تجربی حالات، رفتار و گفتار انسان‌ها از طیف‌های گوناگون، بیان‌گر این حقیقت است که انسان -فارغ از نژاد، جنسیت، قومیت، کیش و آیین- طبقه اجتماعی و تفاوت‌های دیگر- خواهان فهمیدن است و کلید فهمیدن تفکر است، نقش حواس و یافته‌های حسی در این زمینه، فراهم ساختن مواد تفکر و اندیشه‌ورزی برای فهمیدن است.

تفکر و اندیشه‌ورزی، آن‌گاه به آگاهی و فهم صحیح من انجامد که روشمند و قاعده‌مند باشد. قواعد و روش تفکر تابع اعتبار و قرارداد فرد یا افراد خاصی نیست، بلکه توسط آفریدگار و پروردگار انسان و جهان، در متن و بطن عالم نهاده شده است، و نقش انسان در این زمینه، کشف و یافتن است.

فراگیرترین دانشی که متکفل تبیین قواعد و روش تفکر و اندیشه‌ورزی صحیح است، علم منطق است. از ارسطو به‌عنوان نخستین متفکری که به‌صورت روشن و دقیق به تبیین قواعد و ضوابط آن پرداخت، یاد می‌شود. پس از وی، کسان دیگری به این علم اهتمام ورزیده، پاره‌ای انتقادات یا اصلاحات را در این باره مطرح کرده‌اند، اما شاکله و اصول کلی آن مورد تأیید و توافق همگان بوده است.

علم منطق، عهده دار بیان روش و قواعد کلی تفکر است. از باب مثال، این مطلب بیان می‌شود که تفکر درباره هر چیزی یا استقرایی است یا قیاسی یا تمثیلی، اما این که روش‌های یاد شده درباره چه موضوعاتی یا چه دانش‌هایی راهگشاست، بحث نمی‌شود. این بحث بر عهده علم دیگری است که روش‌شناسی یا متدولوژی و احياناً «منطق عملی» نامیده می‌شود. در این علم بیان می‌شود که اگر موضوع مورد پژوهش پدیده‌ای طبیعی است، باید از روش استقرابهره گرفت، و اگر حقیقی متافیزیکی است، باید شیوه تفکر عقلی و قیاسی یا کشف و شهود عرفانی را به کار برد، و اگر آموزه‌ای وحیانی است باید از روش نقل و حیانی بهره جست، و اگر پدیده‌ای تاریخی است باید روش نقل و تحلیل تاریخی را اعمال نمود و هکذا.

هرمنوتیک، در دیرینه‌ترین و پرکاربردترین معنا و مفهوم آن، تباری روش‌شناسیک دارد و بیان گر روش و قواعد فهم انسان در زمینه متون و آثار انسانی یا فرا انسانی است که آثار و متون دینی در این باره از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اگرچه اصطلاح آن به عصر جدید (پس از رنسانس) بازمی‌گردد، ولی واقعیت آن، عمری به درازای عمر اندیشه‌گری انسان، به ویژه در مورد متون نوشتاری دینی و غیر دینی، دارد. با این حال، در جهان غرب - به ویژه پس از رنسانس و اصلاحات دینی - بیش از مناطق دیگر مورد اهتمام واقع شده و توجه عده‌ای از فلاسفه و عالمان دینی، مورخان و حقوق‌دانان را به خود جلب کرده و دیدگاه‌ها و نظریه‌های گوناگونی درباره آن مطرح گردیده است.

دیدگاه‌ها و نظریه‌هایی که در زمینه هرمنوتیک در جهان غرب مطرح شده است را می‌توان در سه گروه، کلاسیک، مدرن و نو کلاسیک دسته‌بندی کرد. سلاسل مابخر و دیلتای برجسته‌ترین چهره‌های طرفدار هرمنوتیک کلاسیک می‌باشند مهم‌ترین آموزه هرمنوتیک کلاسیک، این است که متن و اثری که فهم آن مقصود است، معنایی ثابت دارد که تابع قصد و نیت مؤلف و پدیدآورنده آن است و فهم آن نیز با همین ملاک و

معیار میسور و مطلوب است. شناخت شخصیت مؤلف و پدیدآورنده اثر و به کارگیری قواعد زبانی و عقلایی در محاوره‌های بشری، راهکار دست‌یابی به معنای مرکزی و ثابت متن و اثر هست.

اصول و قواعد یاد شده، در هرمنوتیک مدرن فلسفی که هایدگر و گادامر برجسته‌ترین فیلسوفان طرفدار آن به شمار می‌روند، به چالش کشیده شده است، یعنی نه معنای مرکزی و ثابت برای متن پذیرفته شده و نه محور بودن قصد، نیت و جهان‌بینی و شخصیت مؤلف و پدیدآورنده متن و اثر، بلکه متن و اثر دارای معانی متعدد و متحول است که تابع جهان‌بینی، شخصیت، علایق و انتظارات مفسر متن یا تأویل‌کننده اثر است. هرمنوتیک مدرن با عکس‌العمل انتهای عده‌ای از فلاسفه و متفکران غربی روبرو شد که امیلیو بتی، حقوق‌دان ایتالیایی و اریک هرس، فیلسوف آمریکایی از آن جمله‌اند. این دو متفکر، به دفاع از اصول و ایده‌های محوری هرمنوتیک کلاسیک برخاسته و ایده‌ها یا آموزه‌های هرمنوتیک مدرن را به نقد کشیده‌اند. آنان در زمینه دفاع از هرمنوتیک کلاسیک، دیدگاه‌های جدیدی نیز مطرح کرده و در پاره‌ای از مسائل دیدگاهی تفصیلی عرضه نموده‌اند که نزاع و چالش هرمنوتیک کلاسیک و مدرن را برطرف می‌سازد، مانند تفکیک میان معنا و دلالت و به تبع آن، فهم و تفسیر که توسط اریک هرس مطرح شده و به وحدت و ثبات معنا، و کثرت و تحول‌پذیری دلالت قائل شده است (تیین و بررسی آن در بخش چهارم همین اثر خواهد آمد).

مباحث هرمنوتیک، در جهان اسلام نیز پیشینه بلندی دارد، چرا که فهم قرآن کریم به عنوان متنی و حیاتی همواره مورد توجه و اهتمام مسلمانان قرار داشته و برای معانی آیات قرآنی، از اصول و قواعد عقلایی که مورد تأیید وحی نیز بوده است، بهره می‌گرفته‌اند. پس از قرآن کریم، فهم سنت نبوی و در مرتبه یا مرحله بعد سنت امامان اهل بیت (علیهم‌السلام) نیز مورد اعتنا و اهتمام مسلمانان قرار داشته و قواعد هرمنوتیکی راهگشای آنان بوده است.

آموزه‌های اعتقادی، تعالیم اخلاقی و قوانین و احکام مربوط به رفتار فردی و اجتماعی انسان بخش‌های سه‌گانه همه ادیان و حیانی و از جمله دین اسلام بوده است. فهم و تفسیر آیات و روایات در همه زمینه‌های یادشده، همواره در کانون توجه و اهتمام متفکران و عالمان اسلامی قرار داشته است. آنان به تدریج به این نتیجه رسیدند که لازم است برای سامان بخشیدن و نظام‌مند کردن این کار سترگ، اصول و قواعد فهم آیات و روایات را تنقیح و تبیین کنند. این مهم، در دو شاخه علمی از علوم اسلامی، یعنی «علوم قرآنی» و «اصول فقه» انجام گرفته است. علوم قرآنی، چنانکه از نامش معلوم است، عهده‌دار بحث‌های مرتبط با قرآن کریم است که تفسیر قرآن یکی از آن‌هاست. قواعد و روش تفسیر، علوم و معرفت‌های لازم برای مفسر در بخش مربوط به تفسیر قرآن در مجموعه علوم قرآنی تبیین شده است، چنانکه قواعد و اصول مربوط به اجتهاد و استنباط احکام دینی نیز در علم «اصول فقه» تحفیز شده است.

از منظر بحث تطبیقی، می‌توان گفت قواعد و اصول فهم متون و حیانی (قرآن و روایات) که در زمینه تفسیر قرآن کریم و علم اصول فقه توسط عالمان اسلامی بیان شده است، بایش تر اصول و قواعد هرمنوتیک کلاسیک و نوکلاسیک هماهنگ است و با اصول و قواعد هرمنوتیک مدرن یا فلسفی ناسازگار است. با این حال، برخی از نویسندگان مسلمان و معاصر به هرمنوتیک مدرن گرایش یافته و از نسبییت مهم و تکرر و تحول معنای متون دینی جانبداری کرده‌اند. کتاب «قبض و بسط تنویریک شریعت» نوشته عبدالکریم سروش، و «هرمنوتیک، کتاب و سنت» تألیف محمد مجتهد شبستری، دو نمونه از این رهیافت هرمنوتیکی است. این جانب در دو اثر جداگانه هر دو کتاب را نقد کرده است. کتاب «معرفت دینی از منظر معرفت‌شناسی» در نقد نخستین اثر، و «نقد آراء هرمنوتیکی مجتهد شبستری» در نقد اثر دوم، نگارش یافته است.

از آنجا که با پذیرش اصول و قواعد هرمنوتیک مدرن، نظام تفکر دینی رسمی مورد

قبول حوزه‌های علوم دینی - اعم از شیعی و سنی، اخباری و اصولی، ظاهرگرایی و عقل‌گرایی - به چالش کشیده شده و فرومی‌ریزد، اهمیت و ضرورت بحث و پژوهش عالمانه و نقادانه در زمینه مباحث و مسائل هرمنوتیک، آشکار می‌گردد. این مطلب، نگارنده را بر آن داشت که بررسی مباحث هرمنوتیک و دیدگاه‌ها و رهیافت‌های گوناگون در این باره را به‌عنوان یکی از مباحث جدید کلامی که سال‌های متعددی در مدرسه فیضیه قم محور تدریس قرار داده بود، برگزیند، و چند دوره درسی را به آن اختصاص دهد. کتاب حاضر محصول همان دروس و تحقیقات است.^۱ بخش‌هایی از این مباحث و دروس در کتاب «هرمنوتیک و منظر فهم دین» از سوی انتشارات مرکز مدیریت حوزه علمیه قم چاپ و منتشر شده است. اما اثر حاضر از حیث محتوا و ساختار با کتاب مزبور تفاوت‌های بسیاری دارد.

روش بحث در این اثر، روش تطبیقی - انتقادی است که با رویکرد یا شیوه مسئله محور و مکتب محور، انجام گرفته است. توضیح آن که مباحث کتاب از یک جهت مکتب محور است که در این زمینه، مکاتب هرمنوتیکی غربی (کلاسیک، مدرن یا فلسفی و نوکلاسیک) و هرمنوتیک در جهان اسلام، بررسی شده است، و از سوی دیگر، در بررسی دیدگاه هر مکتب و رویکرد هرمنوتیکی، مسائل و مباحث مهم علم هرمنوتیک مورد پژوهش قرار گرفته است.

برای آسان‌تر شدن آگاهی از مطالب مطرح شده در هر فصل، با گفتار پس از نقل و بررسی تفصیلی، خلاصه آن‌ها در چند بند، بیان شده است و برای آن که مطالعه و تسلط بر مباحث، دقیق‌تر و آسان‌تر باشد، در پایان هر فصل یا گفتار، پرسش‌هایی قابل‌تأمل عنوان «خودآزمایی» مطرح گردیده است.

۱. نکته شایان ذکر این است که این مباحث به صورت جزوه درسی طی چند دوره در مرکز تخصصی علم کلام نیز توسط این جانب و برخی از اساتید دیگر، تدریس شده است.

وظیفه انسانی و اسلامی خود می دانم از جناب حجة الاسلام حسن مجتبی زاده که حروف چینی و ویرایش ادبی کتاب را انجام دادند، و جناب مستطاب عطاء اله نصرتی که صفحه آرایی، تنظیم فهرست ها و امور مربوط به چاپ کتاب را بر عهده داشتند، صمیمانه سپاسگزاری نمایم. همچنین از همسر گرامیم که همکاری های بی دریغ وی در اداره امور زندگی، نقش بسزایی در به ثمر نشستن تلاش های علمی این جانب در زمینه تحقیق، تألیف و تدوین داشته است، تشکر وافر دارم.

قم - حوزه علمیه
علی ربانی گلپایگانی
۹۸/۴/۲۲ ش
دهم ذیقعه ۱۴۴۰ ق